

Päihdehuolto ja perusoikeudet

Pentti Arajärvi

A-klinikkasäätiö

27.11.2020

IHMISOIKEUS

kansainvälisessä ihmisoikeussopimuksessa taattu oikeus
(Suomi sitoutunut n. 40 sopimukseen)

PERUSOIKEUS

perustuslaissa taattu oikeus
(2 luku, muuallakin perusoikeuden tapaisia säännöksiä)

OIKEUKSIEN OMINAISUUKSIA

- pysyvyys
- perustavanlaatuisuus
- yleisyys (huom. ryhmien oikeudet)

PERUSTUSLAKI

1 luku. Valtiojärjestyksen perusteet

1 §

Valtiosääntö

Suomi on täysivaltainen tasavalta.

Suomen valtiosääntö on vahvistettu tässä perustuslaissa. Valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa.

Suomi osallistuu kansainväliseen yhteistyöhön rauhan ja ihmisoikeuksien turvaamiseksi sekä yhteiskunnan kehittämiseksi. Suomi on Euroopan unionin jäsen.

PERUSTUSLAKI

2 §

Kansanvaltaisuus ja oikeusvaltioperiaate

Valtiovalta Suomessa kuuluu kansalle, jota edustaa valtiopäiville kokoontunut eduskunta.

Kansanvaltaan sisältyy yksilön **oikeus osallistua ja vaikuttaa** yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen.

Julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa **julkisessa toiminnassa** on **noudatettava** tarkoin **lakia**.

PERUSOIKEUDET

- yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltö (6 §)
- oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (7 §)
- rikosoikeudellinen laillisuusperiaate (8 §)
- liikkumisvapaus (9 §)
- yksityiselämän suoja (10 §)
- uskonnon ja omantunnon vapaus (11 §)
- sananvapaus ja julkisuus (12 §)
- kokoontumis- ja yhdistymisvapaus (13 §)
- vaali- ja osallistumisoikeudet (14 §)
- omaisuuden suoja (15 §)
- sivistykselliset oikeudet (16 §)
- oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin (17 §)
- oikeus työhön ja elinkeinovapaus (18 §)
- oikeus sosiaaliturvaan (19 §)
- vastuu ympäristöstä (20 §)
- oikeusturva (21 §)

Perusoikeuksien oikeusvaikutukset

- kunnioittamisvelvollisuus
- suojaamisvelvollisuus
- toteuttamisvelvollisuus

Sosiaalioikeuden perustaa 1(2)

Sosiaaliturvan eettinen periaate

Mitä **perustavammanlaatuiset inhimilliset tarpeet** ovat uhattuina ja mitä heikommät ovat **yksilön omat voimavarat** selvitä, sitä vahvemmat ovat **yksilön oikeudet** tai sitä selkeämpi on **julkisen vallan velvollisuus** järjestää toimeentulo ja (sosiaali- ja terveys)palvelut

Vrt. PL 19.1 §: Jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon.

PL 19.1 § on alaraja, kun taas periaate on liukuva.

Sosiaalioikeuden perustaa 2(2)

Jokaisella on vastuu(ta) itsestään ja on ensisijainen itsensä ja perheensä elättäjä

Kukaan ei ole aina avuton ja jokainen on joskus avuton

Toimintakyvyltään rajoittuneen henkilön oikeuksia ei tule sitoa hänen omaan toimintaansa.

Heikkoja ryhmiä: lapset, vaikeavammaiset, mielenterveysongelmaiset, muistisairaat, maahanmuuttajat, (syrjäytyneet = useita samanaikaisia ongelmia), asemasta johtuva epäsymmetria (kuluttaja, asiantuntijan kanssa asioiva, alistettu/resurssiton)

Kohtuus

19 § Oikeus sosiaaliturvaan

Jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus **välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon**.

Lailla taataan **jokaiselle** oikeus **perustoimeentulon turvaan** työttömyyden, sairauden, työkyvyttömyyden ja vanhuuden aikana sekä lapsen syntymän ja huoltajan menetyksen perusteella.

Julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, **jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveysterveyst** ja edistettävä **väestön** terveyttä. Julkisen vallan on myös tuettava **perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien** mahdollisuuksia turvata **lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu**.

Julkisen vallan tehtävänä on edistää **jokaisen oikeutta asuntoon ja tukea asumisen omatoimista järjestämistä**.

EU:n perusoikeuskirja 35 artikla Terveysten suojeleminen

Jokaisella on **oikeus** saada ehkäisevää terveydenhoitoa ja sairaanhoitoa **kansallisten lainsäädäntöjen ja käytäntöjen** mukaisin edellytyksin. Ihmisten terveyden korkeatasoinen suojeleminen varmistetaan kaikkien **unionin politiikkojen ja toimintojen määrittelyssä ja toteuttamisessa.**

ESP 12 artikla.

Oikeus sosiaaliturvaan.

Varmistaakseen, että oikeutta sosiaaliturvaan voidaan käyttää tehokkaalla tavalla, sopimuspuolet **sitoutuvat**:

1. luomaan **sosiaaliturvajärjestelmän** ja pitämään sitä yllä,
2. pitämään sosiaaliturvajärjestelmänsä **tydyttävällä tasolla**, vähintään Euroopan sosiaaliturvakoodin ratifioimisen edellyttämällä tasolla,
3. pyrkimään **asteittain nostamaan** sosiaaliturvajärjestelmänsä **tasoa**,

ESP 16 artikla

Perheen oikeus sosiaaliseen, oikeudelliseen ja taloudelliseen suojeluun

Turvatakseen yhteiskunnan perusyksikön, perheen, täysipainoisen kehityksen kannalta välttämättömät edellytykset, sopimuspuolet sitoutuvat **edistämään perhe-elämän taloudellista, oikeudellista ja sosiaalista suojelua** sosiaalisin ja perhe-etuuksin, verotuksellisin järjestelyin, perheasuntoja rakentamalla, nuorille perheille myönnettyillä etuuksilla ja muilla asianmukaisilla keinoilla.

sosiaali- ja terveystalvelut

- tarveperusteisia (riittävät palvelut)
edellytykset toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä
- yksilökohtainen arviointi
- subjektiivisia oikeuksia
- määrärahasidonnaisia palveluja
- kunnan vapaaehtoisesti järjestämät palvelut
- yhdenvertaisuuden merkitys
- perusoikeuksien toteuttaminen

Subjekttiivinen oikeus luonnehtivissa oikeudeksi etuuteen tai palveluun

- joka noudattaa kaavaa **a:lla on b:tä kohtaan oikeus T:hen**, jossa
 - a tarkoittaa etuuden tai palvelun saajaa,
 - b julkista valtaa ja
 - T oikeuden sisältöä
- velvoittavuus on yleensä kirjattu lakiin muotoon "**on järjestettävä, on turvattava**"
- jonka toteuttaminen **ei ole sidoksissa** tarkoitukseen varattuihin **määrärahoihin**
- jonka toteuttamiseksi on yleensä **käytettävissä oikeussuojakeinoja**

perustuslain 7 §

*Oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen
vapauteen ja koskemattomuuteen*

Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.

Ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti.

Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua **eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta**. Rangaistuksen, joka sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuin. Muun vapaudenmenetyksen laillisuus voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. **Vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla.**

14 §

Vaali- ja osallistumisoikeudet

Jokaisella Suomen **kansalaisella**, joka on täyttänyt kahdeksantoista vuotta, on oikeus äänestää **valtiollisissa vaaleissa ja kansanäänestyksessä**. Vaalikelpoisuudesta valtiollisissa vaaleissa on voimassa, mitä siitä erikseen säädetään tässä perustuslaissa.

Jokaisella Suomen **kansalaisella ja maassa vakinaisesti asuvalla ulkomaalaisella**, joka on täyttänyt kahdeksantoista vuotta, on oikeus äänestää **kunnallisvaaleissa ja kunnallisessa kansanäänestyksessä** sen mukaan kuin lailla säädetään. Oikeudesta muutoin osallistua kuntien hallintoon säädetään lailla.

Julkisen vallan tehtävänä on edistää **yksilön mahdollisuuksia osallistua** yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon.

EU:n perusoikeuskirja

6 artikla

Oikeus vapauteen ja turvallisuuteen

Jokaisella on oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen.

7 artikla

Yksityis- ja perhe-elämän kunnioittaminen

Jokaisella on oikeus siihen, että hänen yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiaan sekä viestejään kunnioitetaan.

8 artikla

Henkilötietojen suoja

1. Jokaisella on oikeus henkilötietojensa suojaan.
2. Tällaisten tietojen käsittelyn on oltava asianmukaista ja sen on tapahduttava tiettyä tarkoitusta varten ja asianomaisen henkilön suostumuksella tai muun laissa säädetyn oikeuttavan perusteen nojalla. Jokaisella on oikeus tutustua niihin tietoihin, joita hänestä on kerätty, ja saada ne oikaistuksi.
3. Riippumaton viranomainen valvoo näiden sääntöjen noudattamista.

Yksilön aseman arvioinnin lähtökohtana ihmisarvon loukkaamattomuus

- Oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen
- Yhdenvertainen kohtelu
- Liikkumisen vapaus
- Yksityiselämän suoja
- Uskonnon ja omantunnon vapaus
- Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin
- Oikeus sosiaaliturvaan, kuten riittäviin sosiaali- ja terveystalveluihin
- Oikeus oikeusturvaan

Tahdosta riippumaton hoito

Yleiset edellytykset:

- Lievemmat toimenpiteet eivät ole riittäviä **(optimaalinen)**
- Henkilö vaarantaa omaa tai toisten terveyttä tai turvallisuutta **(negatiivinen)**
- Vaaraa aiheuttava tilanne saattaa pahentua **(negatiivinen)**
- Hoito on henkilön edun mukaista **(positiivinen)**

6 § *Yhdenvertaisuus*

Ihmiset ovat **yhdenvertaisia lain edessä**.

Ketään ei saa **ilman hyväksyttävää perustetta** asettaa **eri asemaan** sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun **henkilöön liittyvän syyn** perusteella.

Lapsia on kohdeltava **tasa-arvoisesti yksilöinä**, ja heidän tulee saada **vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti**.

Sukupuolten tasa-arvoa edistetään **yhteiskunnallisessa toiminnassa** sekä **työelämässä**, erityisesti palkkauksesta ja muista palvelussuhteen ehdoista määrätessä, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään.

Kohtuus

Yleistä oikeudenmukaisuutta korjaava tekijä silloin, kun yleinen (oikeudenmukainen) sääntö ei sovellu yksittäistapaukseen tai tuota oikeudenmukaista tulosta siinä.

Positiivinen syrjintä (myönteinen erityiskohtelu)

- Syrjinnän ja suosinnan kieltö
- Ryhmän aseman tai olosuhteiden parantaminen tosiasiallisen yhdenvertaisuuden saavuttamiseksi muita kuitenkaan syrjimättä.

Kohtuus on yksilökohtainen, positiivinen syrjintä yleinen oikeudenmukaisuuden korjaamisen menetelmä

21 § *Oikeusturva*

Jokaisella on oikeus saada **asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä** lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada **oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan** koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman **lainkäyttöelimen käsiteltäväksi**.

Käsittelyn **julkisuus** sekä oikeus **tulla kuulluksi**, saada **perusteltu päätös** ja **hakea muutosta** samoin kuin muut **oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin** ja **hyvän hallinnon** takeet turvataan lailla.

22 §

Perusoikeuksien turvaaminen

Julkisen vallan on turvattava **perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien** toteutuminen.

Nykyinen pakon ja rajoitustoimien sääntely aukollista

- Terveystieteidenhuollossa kattavimmat sääntelyt mielenterveyslaissa, sosiaalihuollossa lastensuojelulaissa; tahdosta riippumaton hoito, huostaanotot
- Tartuntatautilakia tarkistettu 2000-luvulla
- Vapaaehtoisen hoidon ja huollon alue puutteellisesti säännelty: muistisairaiden hoito, kehitysvammaisten erityishuolto, somaattinen hoito, vapaaehtoinen psykiatrinen hoito, päihdehuolto, päivystystilanteet
 - vrt. kehitysvammahuollossa ja vanhustenhuollossa rakennemuutos laitoksista avohuoltoon
- YK:n vammaissopimuksen (allekirj. 2007) ratifiointi edellyttää säädösmuutoksia
- EN:n kidutuksen vastaisen komitean raportissa 2008 huomioita psykiatrisesta hoidosta

Sääntely ei yksin takaa asianmukaisia palveluja

- Palvelun käyttäjien osallistuminen ja vaikutusmahdollisuudet yleisesti ja omissa palveluissaan – palvelun käyttäjän avuttomuuden problematiikka
- Hoidon tai palvelujen ”kulttuuri”
- Henkilöstön riittävyys ja osaaminen
- Rahoituksen riittävyys – erot kuntien kesken
- Oikeusturvakeinojen ja valvonnan toimivuus